

[DIÓSZEGI] SZABÓ PÁL

HELLE KÁROLY

(1870–1920)

I. Életrajz

Életrajzát – rendhagyó módon – a halálával illő kezdenünk. *Helle* Károly jogtudós, egyetemi tanár halálának centenáriumára ugyanis az idén – azaz a 2020. évben – emlékezhetünk. Éppen száz évvel ezelőtt, 1920. március 5-én, önkezével vetett véget tartalmas életének. Temetéséről akkor a *Pesti Hírlap* 1920. március 9-i száma is beszámolt. „Dr. Helle Károlyt, a budapesti tudományegyetem jogi karának tragikus körülmények között elhalt érdemes tanárát nagy részvét mellett temették el vasárnap (március 7) az egyetem előcsarnokából. Petri Elek református püspök gyászbeszéde után dr. Balázs Károly egyetemi tanár és Antal István, az egyetemi kör elnöke mondott búcsuztatót.”¹ A *Budapesti Hírlap* gyászrovatából megtudjuk azt is, hogy a temetésen a budapesti egyetem prorektora, *Moravcsik* Ernő, *Szász* Károly, a képviselőház volt elnöke is részt vett. A hozzátartozók koszorúi mellett pedig ott volt a kolozsvári Tudományegyetem Budapesten élő tanári karának koszorúja is. A *Pesti Napló* hozzátette azt is, hogy a búcsúztató szertartást követően a koporsót a Keleti Pályaudvarra szállították és az elhunyt tudóst Szabadszálláson, a családi sírboltba helyezték végső nyugalomra.²

Az, hogy az ötven éves tudóst Budapesten mi vezette erre az elhatározásra vagy milyen körülmények között érezte ennyire ellehetetlenítve saját helyzetét, rejtély marad. Magánéleti vagy esetleg politikai indokok is befolyásolták tettét? Halálának időpontja politikailag sűrű időszakra esett. 1920. február 16-án ült össze az új nemzetgyűlés. Komoly viták zajlottak le jogtudományi folyóiratokban az államforma és az alkotmányosság, a királyválasztás kérdésében. Mint az Osztrák-Magyar Monarchiában felnőtt tudós tanár talán ebben nem láthatott megoldást? A közjogi vitát az ún. *szabad királyválasztók* vezéralakja, *Kmetz* Károly indította el az akkor meginduló Magyar Jogi Szemle folyóirat első számában, amely szerint az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával IV. Károly elvesztette a trónhoz való jogát és a királyválasztás joga visszaszállt a nemzetre. Az ezt tagadó, ún. *legitimista* szárny pedig a Habsburg-Lotharingiai ház trónöröklésének

¹ Pesti Hírlap 1920. március 9. (kedd) 59. szám. 6. p.

² Pesti Napló, 1920. március 6. 5. p.

folytatása mellett érvelt.³ Mindenesetre a nemzetgyűlés az 1920: I. törvénnyel ideiglenes államfő, a kormányzó tisztsége mellett döntött, akit március 1-én titkos szavazással Horthy Miklós személyében meg is választott. Érdemes lenne tudni ebben a kérdésben *Helle* Károly véleményét.

Az új, *Simonyi-Semadam* Sándor vezette kormány március 15-i eskütételét már nem is érthette meg.⁴ Azt tudjuk, hogy a pesti egyetem jogi karától már *Károlyi* Mihály is jogász szakvéleményt kért. Az államforma kérdésében 1918. november 4-én az egyetem ügy foglalt állást, hogy a Pragmatica Sanctio alapján lévő együttbirtoklás már nem áll fenn, IV. Károly lemondásától függetlenül a szuverenitás az országgyűlésre szállt vissza.⁵ E nem túlzottan legitimista álláspontot talán *Helle* már nem tudta elfogadni? Vagy az 1920. januárjában a magyar delegáció kiutazásával és a kiszabott békefeltételek körvonalazódásával kibontakozó trianoni trauma okozott végzetes sokkot? A fővárosi lapok között tallózva egyesek inkább egészségügyi okokra utaltak. A *Pesti Napló* 1920 március 6-i lapszáma így adta hírül a tragédiát. „*Helle* Károly egyetemi tanár ma délután lakásán föbelötte magát. Súlyos idegbaja kergette halálba.”⁶ Egy másik lap, Az Újság március 7-i lapszáma is azt valószínűsítette, hogy „minden bizonnyal súlyos idegbaja miatt, agyonlőtte magát.”⁷

Helle Károly életéről, rendszerezett és teljes életrajz hiányában, először a főbb adatokat gyűjthetjük össze. Ugyanígy tett legutóbb *Siklósi* Iván is.⁸ *Helle* Károly Szabadszálláson született, 1870. január 31-én. Azt fontos megjegyezni, hogy nem azonos a híres pozsonyi, majd budapesti-rákospalotai kötélgyáros *Helle*-familia hasonló nevű tagjával.

Bár eddigi rövid életrajzai nem említik a lehetséges egyetemi tanulmányainak helyét, a budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem 1887. évi almanachjában találtam adatot arra vonatkozóan, mely szerint ő az 1886. év téli szaktól beiratkozott rendes joghallgató.⁹ Bizton állíthatom, hogy a tizenhat éves *Helle* Károly a pesti egyetemen az 1886/87-es tanévtől kezdte meg jogi tanulmányait. Az előző tanévben, 1885/86-os tanévben, az 1886. évi almanachban még nem szerepelt.¹⁰ Hasonlóan az 1888. évi almanachban is úgy olvashatjuk, hogy az 1886. év téli szakján beiratkozott joghallgató.¹¹ Ez időtájt olyan tanárok taníthatták, mint *Apáthy* István jogi kari dékán, a jogtörténész *Wenczel* Gusztáv, a későbbi dékán *Hajnik* Imre, a római jogász *Vécsey* Tamás, *Takáts* Lajos, a volt dékán *Hoffmann* Pál vagy (Szász–) *Schwarz* Gusztáv, aki ekkor a jogi kar római jogi magántanára volt. Az egyetem bölcsészkarán a klasszika-filológiát, a görög

³ KMETY KÁROLY: *A királyválasztás joga* című írása. Magyar Jogi Szemle 1920/1. szám (január 1.) Ezt több írás követte: *Polner Ödön: A trón megüresedésének és betöltésének kérdéséhez.* Magyar Jogi Szemle 1920/4. szám. FERDINANDY GÉZA: *A királyválasztás joga.* Magyar Jogi Szemle 1921/1. a. Idézi: SZABÓ 2006, 171–173. pp.

⁴ 20. századi magyar történelem. Budapest, 2001. 129–133. pp

⁵ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története. 1635–1985. Budapest, 1985. 263–264. pp

⁶ *Pesti Napló*, 1920. március 6. 6. p.

⁷ Az Újság 1920. március 7. 7. p.

⁸ SIKLÓSI 2014, 33–42. pp.

⁹ Almanach 1887, 80. p.

¹⁰ Almanach 1886, 76. p.

¹¹ Almanach 1888, 81. p.

nyelvet, *Télfy* Iván és *Ábel* Jenő képviselte.¹² *Hellét* még az 1889. évi egyetemi almanachban is megtaláljuk, az 1888/89-es tanév hallgatói között.¹³ Tanulmányainak befejezéséről az 1890. évi almanach tájékoztat, az 1889/90. tanévben még beiratkozott rendes hallgató volt.¹⁴ Az 1891. évi hallgatói névsorban már nincs, az 1891/92-es tanévben már nem lehetett a pesti egyetem jogi karának hallgatója, tehát egyetemi tanulmányait 1886–90 között végezte.¹⁵

Miután jogászként végzett a Pest vármegyében rövid idejű közigazgatási gyakornoki tevékenységéről tudunk, mert 1892-ben már a kecskeméti Jogakadémia tanára lett. 1894-ben, Kecskeméten megjelent tansegédletén pedig ügyvédként is szerepelt. Emellett bontakozott ki tudományos munkássága, elsősorban a római jog területén. Az ógörög-latin nyelvismerete pedig hozzásegítette a források kutatásához, értelmezéséhez.

Szükszavú adataink azt mutatják, hogy az ország különböző jogakadémiáin oktatott. 1892-ben került a Kecskeméti Református Jogakadémiára. A jogakadémia igazgatótanácsába is megválasztották, illetve annak jegyzője lett.¹⁶ 1892–96 között a jogakadémia Római jog tanszékén oktatott.¹⁷ *Helle*, sikeres jogtudományi doktori vizsgája után, ügyvédjelöltként pályázott a kecskeméti állásra. Székfoglalóját, 1894. október 21-én, a *vis maior*-ról tartotta meg. 1896-ban pedig, újabb álláspályázata nyomán, Debrecenbe került. Volt kecskeméti jogakadémiai igazgatója, *Kovács* Pál keserűen jegyezte meg: „a fiatal tanárok rendszerint csak pár évig maradnak meg a jogakadémia kötelékében, azután több jövedelmet biztosító akadémiákra mennek. Így a múlt évben is egy fiatal tanár, dr. Helle Károly, lemondott, megválasztván a debreceni jogakadémiára.”¹⁸

1896-ban a debreceni jogakadémia tanáraként találjuk őt. *Helle* ugyanabban az évben került a debreceni református Jogakadémiára, amikor a fiatal *Ady* Endre beiratkozott, az 1896/97-es tanévben. A tanár nem tudhatta hallgatója kibontakozó költői-írói tehetségét, azt azonban igen, hogy nem jó eredménnyel végezte a tanulmányait. „Ott ült az utolsó padosorban, a *hegyen*, a többi szilágysággal együtt [...] Olvasgatott, vagy verset írt? – pontosan nem tudtam akkor sem. De azt tudom, hogy nem Justinianus-szal foglalkozott...”¹⁹ *Helle* számára a debreceni jogakadémiai tanári évek (1896–1905) is átmenetinek számítottak, mert innen Kassára (1905), majd Kolozsvárra pályázott.²⁰

A Szegedi Tudományegyetem jogi karának történetéhez, jelen megemlékezéssel, a rövid idejű kolozsvári egyetemi tanári működésével kapcsolódik. Az 1912/13. tanévben ugyanis a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen tanított kereskedelmi- és váltójogot. Erről a kolozsvári egyetemi almanach röviden tájékoztat is bennünket: „a jogtudományok doktora, okl. ügyvéd, a váltó- és kereskedelmi jog nyilvános rendes tanára.” Ko-

¹² Almanach 1888, 11–12. pp., 16. p.

¹³ Almanach 1889, 81. p.

¹⁴ Almanach 1890, 83. p.

¹⁵ Almanach 1892, 83. p.

¹⁶ HOMICSKÓ 2019, 42–43. pp.

¹⁷ TÖRÖ 2019, 77. p.

¹⁸ STIPTA 2019, 214. p.

¹⁹ Idézi: RUSZOLY 1998, 5. p.

²⁰ CSOHÁNY 1988, 240. p.

lozsvári lakása a Hegedüs Sándor utca 16. szám alatt volt.²¹ Azt megemlítem, hogy az ismert római jogász tanár kollégájával, a hosszú idő óta itt oktató Kiss Mórral személyesen is találkozhatott, de nem tudunk kettőjük szakmai kapcsolatának milyenségéről.

A következő évi kolozsvári almanachban nem találjuk, mert nem volt hosszú időszak életében ez a kolozsvári tanárság. Az 1914. évi budapesti egyetemi almanach bejegyzése szerint 1913-tól már visszakerült egykori *Alma Mater*éhez, a budapesti egyetem jogi karára.²² A *Vécsey* Tamás halála után megüresedett helyet vehette át. Mint a római jog nyilvános, rendes egyetemi tanára és az *Institutio*-kat oktatta, hét éven át, egészen haláláig.²³

A budapesti kinevezése 1913. augusztus 15-én történt, ahogyan azt az 1918. évi egyetemi almanach szűkszavú megjegyzése megfogalmazta: „azelőtt a kolozsvári kir. magyar tudományegyetemnek volt nyilvános rendes tanára”.²⁴ Az 1915. évi egyetemi almanach rövid adatsora szerint az 1914/15-ös tanévben „Helle Károly a jogtudományok doktora, ügyvéd, a római jog nyilv. rendes tanára” A lakása pedig az I. kerület, Fehérvári út 31. sz. alatt volt.²⁵ Pesti egyetemi oktató kollégája volt a máramarosszigeti jogakadémiáról, egyetemi magántanárként a római jogász *Marton Géza* is.²⁶

II. Tudományos munkásság

Helle Károly szakirodalmi munkássága széles kört ölel fel, elsősorban római jogászként lett ismert. Mint októnak azonban figyelemmel kellett lennie az aktuális jogszabályokra is. Pályájának korai szakaszáról az egyházpolitikai törvényekhez írt kommentárját emelem ki.

A Törvény a házassági jogról (1894: XXXI. tc.) címen írt jogszabály kommentárja kecskeméti jogakadémiai tanárként, 1894-ben, Kecskeméten jelent meg.²⁷ A törvény, a Wekerle-kormány idején, a kötelező polgári házasságot vezette be, amelyet az uralkodó 1894. december 10-én szentesített. Figyelembe véve a törvényjavaslat születése és parlamenti vitája során a heves katolikus egyházi ellenállást, *Helle* a bevezetőjében nagyon is időszerűnek és célszerűnek tartotta mindezt. „*A házasságnak, mint jogintézménynek egységes, állami törvények általi szabályozása a rendezett jogállam egyik legfontosabb feladata.*” Ebben természetesen nem vonható kétségbe a házasságnak, mint valláserkölcsi intézménynek fontossága. A nem kevesebb, mint nyolc féle házassági jog – nem számítva a vegyes házasságok variációit – „*már magában véve is a legnagyobb zavarok forrásává lett*”. Különösen bőséges forrását képezte azonban a házassági jog terén léte-

²¹ A kolozsvári Magyar Királyi Ferencz-József-Tudomány-Egyetem Almanachja 1912, 18. p.

²² Almanach 1914, 22. p.

²³ SIKLÓSI 2014. 2. RUSZOLY JÓZSEF: „Emlékezzünk régiekről!” A kolozsvári és szegedi professzorok arcképcsarnoka előtt. Szeged, a város folyóirata 2001/7. sz. 11. p.

²⁴ Almanach 1918, 23. p.

²⁵ Almanach 1915, 16. p.

²⁶ Almanach 1915, 23. p.

²⁷ HELLE 1894.

ző bonyadalmaknak a fenti állapotokkal kapcsolatban az, hogy míg a kath. kánonjog szabályai szerint a házasság felbonthatatlan, addig a többi felekezetre érvényes, bár a bontási okokra nézve egymástól lényegesen eltérő jogszabályok szerint a házasság felbontható volt. *Helle* azt is jól látta, hogy „ennek a törvénynek voltaképpen az lesz majd a hivatása, hogy megalkotandó magánjogi törvénykönyviünk kiegészítő részét képezze.”²⁸ A továbbiakban szakaszról szakaszra értelmezte, kommentálta a törvény passzusait. Ehhez felhasználta (*Szászy-*) *Schwarz* Gusztáv frissen közzétett bírálatát is.²⁹ Így jól körvonalazódik *Helle* véleménye is ebben a fontos egyházpolitikai vitában. Az eljegyzés kapcsán miután „Bármely teljesítés kikötése arra az esetre, ha a jegyesek a házasságot meg nem kötnék semmis. (2.§)” hozzáfűzte, hogy „a házassági ígéret jogilag ki nem kényszeríthető, mivel a házasságkötés erkölcsi természeténél fogva a jogi kényszert nem tűri.”³⁰ A házassági akadályok értelmezésekor például kihangsúlyozta a házasságkötésnél az egyéni szabadság és a házassági akadályok összeegyeztetésének elvét. „Az egyéni szabadság elve ugyanis a házasságkötési képesség minél teljesebb elismerésére vezet [...] Az egyéni szabadság elvének korlátlan érvényesülése oly viszonyokat teremtené, melyek a házasság lényegével és az állam érdekeivel merően ellenkezének; viszont a házasságkötés szabadságának túlságos korlátozása a házasságon kívüli együttélést mozdítaná elő.” Itt, ki nem mondva, az egyházi kánonjogi szabályokra célzott. „E szempontok figyelembe vétele érvényben volt jogaink házassági akadályai egyrészének mellőzését, másrészének módosítását, sőt egészen új házassági akadályok felvételét tette szükségessé. Így mellőztetett többek között a vallás különység (disparitas cultus) bontó akadály, módosított a kor s felvételét mint új akadály a gyámsági viszony.”³¹

Helle a házasságkötés állami kötelező formáját kedvezően értékelte, amely „az egész törvény sarokpontját alkotja [...] éles határvonallal választván el az állami és az egyház hatáskört, elejét veszi az állami és egyházi közegek érintkezéséből keletkező surlódásoknak és összeütközéseknek.”³² *Helle* azt is kihangsúlyozta: „A házasság érvénytelenségének szabályozásánál a törvény azt az alapelvet tartotta szem előtt, hogy a házasságkötés jogügyletnek tekintendő.”³³ Eredményként konstatálta a házasság felbontásának szabályait, mert ezen törvény „kivételesen megengedi a házasságnak, mint az egész élet tartamára kötött jogviszonynak felbontását, de csak akkor, ha az egyik házaspár vétkeisége folytán megtörtnek kell tekinteni azt a bensőséget, a mely a házaspár együttélést alkotó elemét képezi.”³⁴ Bár azóta a kérdést többen érintették, *Helle* kommentárja feledésbe merült, ma is méltó a figyelmünkre.

Ugyancsak a kecskeméti tanári időszakához fűződött a római jogi *vis maior* fogalmával kapcsolatos kutatása. Tanári székfoglalóját ebben a tárgyban tartotta: „*Vis maior a római és a modern forgalmi jogban*” címmel, amelyben a római jogi kategóriák magyar és német továbbélését vizsgálta meg. *Vis maior* szerinte az az „Erőhatalom minden

²⁸ HELLE 1894, 3–5. pp. 9. p.

²⁹ SCHWARZ 1894.

³⁰ HELLE 1894, 12. p.

³¹ HELLE 1894, 15. p.

³² HELLE 1894, 29. p.

³³ HELLE 1894, 37. p.

³⁴ HELLE 1894, 59. p.

olyan véletlen esemény, amely: 1. valamely forgalmi vállalat üzemkörén kívül támadva, az ezen üzemkörbe való behatása által emberben vagy javakban kárt okozott; továbbá amely: 2. fellépésének ereje és módja által az élet rendes folyásában előfordulni szokott véletlen eseményeket nyilvánvalólag felülmúlja.”³⁵ 1896-ban munkáját könyv alakban is megjelentette *Az erőhatalom, (vis maior) fogalma a római és a mai jogban* címmel (Kecskemét 1896). A kiindulópontja az, hogy a római jog forrásaiban „az erőhatalom határozott definícióját nem találjuk meg, de a modern jog sem nyújtja annak megnyugtató meghatározását”. Helle széles körűen mutatja be a *vis maior* jogi problematikáját, a modern jogok közül a francia, a német, a svájci és az osztrák jogot is megvizsgálja. Az erőhatalom fogalmának meghatározáskor a modern jogot tekintette támpontnak.³⁶ Szintén 1896-ban jelent meg a „Megtartási jog: Adalékok a magyar kereskedelmi törvénykönyv (1875. évi 37. törvénycikk) 309. s 310. és a magyar váltótörvénykönyv 108. 109. szakaszainak értelmezéséhez.”³⁷ A *Jogtudományi Közlönyben* ekkoriban számos magánjogi tárgyú tanulmányát publikálta. 1896-ban például az *Észrevételek a német kereskedelmi törvénykönyv revidióját célzó tervezet főbb intézkedéseire*.³⁸ A debreceni jogakadémiai évekre tehető a nemzetközi magánjogról írt munkája. A kassai időszakában pedig a *Csekkjogról szóló törvényjavaslat* címmel közölt tanulmányt, a *Jogállam* folyóiratban, 1907-ben.³⁹

A debreceni tanársága időszakából érdemes röviden kiemelni *Helle* nemzetközi jogi munkásságát is, amely széleskörű nemzetközi tájékozottságából eredt, és amelyet a hazai kutatásban nemrég *Burián* László vizsgált.⁴⁰ *Helle* Károly *Tanulmányok a nemzetközi magánjog köréből* című kötete 1902-ben, Budapesten látott napvilágot. A három részre tagolt művével *Helle* a megszülető magyar magánjog tudományának szemléletét a nemzetközi összehasonítás eszközével kívánta előbbre vinni.⁴¹ Ehhez azonban meg kellett teremtenie a magyar nyelvű fogalmi rendszert (I. rész). Így például a „kijelölő szabályok” fogalmát (ma: kollíziós normák) hármas tagolásban tárgyalta (személyek joga, a dolog joga, a jogcselekmény joga) és külön-külön elnevezésekkel klasszifikálta (egyedileg kijelölő, általánosságban kijelölő szabályok, valamint kizárólagosan, vagylagosan és kapcsolatosan kijelölő szabályok). Az egyes államok kijelölő szabályai pedig negatív vagy pozitív összeütközést eredményezhetnek.⁴² A kötet második része főleg a nemzetközi magánjog fogalmával, jogviszonyainak jellegével foglalkozik. Elvetette azt az „internacionalista” nézetet, amely szerint a nemzetközi magánjog a nemzetközi jogba tartozik. *Helle* inkább a „nacionalista” megközelítéssel élt, azaz a joganyag a

³⁵ Idézi: STPITA 2019, 214. p.

³⁶ HELLE 1896, 3. p., 41. p.

³⁷ SIKLÓSI 2014, 4. p.

³⁸ Jogtudományi Közlöny 31. (1896) 45. szám 354–355. p. 46. szám, 362–364. pp. 48. szám, 381–382. pp. 49. szám, 387–388. pp. *A győri királyi ítélő tábla 22. sz. teljes-ülési polgári határozata*. Jogtudományi közlöny 32. évf. (1897) 47. szám, 370–371. pp. *Hivatalból figyelembe veendő pergáló ok és perújítás*. Jogtudományi Közlöny 34 (1899) 333.; Jogtudományi Közlöny 36. évf. (1901) 11. szám, 81–82. pp., 13. szám, 104–105. pp.

³⁹ Jogállam. Jog és államtudományi Szemle 6. évf. 9. szám (1907) 717–724. pp.

⁴⁰ BURIÁN 2015, 89–100. pp.

⁴¹ BURIÁN 2015, 92. p.

⁴² BURIÁN 2015, 92–93. pp.

nemzeti jog része, bár oly módon, hogy a nemzetközi szempontokra is figyelemmel kell lenni. Munkájának harmadik része a vissza- és továbbutalást fejtette ki bővebben, de kitért az állampolgárság meghatározásának szabályaira is.⁴³

Helle Károly számára a Kassán eltöltött évek is termékenynek bizonyultak, ebből az időszakból kiemelkedik a római *fideicommissum*ról írt tanulmánya. 1906-ban Nagy Ferenc budapesti professzor 25 éves tanári működésének tiszteletére megjelentetett emlékkönyvben publikált, római jogi témakörben a hitbizományokról: *Adalékok a római fideicommissumok tanához* címmel tanulmányt.⁴⁴ *Helle* a nemzetközi római jogi szakirodalomban hiányosnak találta mind az „institutionisták”, mind pedig a „pandektisták” részéről a hitbizomány kifejtését. Két pontban javasolt kiegészítést. A hitbizomány nemcsak egyoldalú rendelkezés, hanem szerződés formájában létezett. Másrészt *fideicommissum*mal nemcsak a halál esetére lehetett valakit megterhelni, hanem az ember adósát is.⁴⁵ *Helle* kiindulópontja éppen az volt, hogy a *fideicommissum*nak a szerződés volt „a kizárólagos megjelenési formája”. A megnevezést, főleg Cicero műveiből véve, a *fides* (szótartás, ígérettartás) főnév és a latin *committere* (rábízni, megbízni) igéből eredeztette. „*Fidei-committere* tehát eredetileg azt jelentette, hogy a szótartásra, az ígérettartásra támaszkodva megbízni valakit valamivel, valamely ügylet lebonyolításával, illetőleg végrehajtásával, valamely dolog őrzetével.”⁴⁶ „Eredetileg az ígérettartásra alapított megbízás, tehát szerződés volt.” A római jogban a *fides*-hez fűződő, szigorú morális szankció oltalma alatt álló, ún. *fides*-ügyletek, többnyire szerződések voltak, ahogyan a magánvégrendelet (testamentum). *Helle* felvázolta a *fideicommissum* jogintézményének feltételezhető kialakulását is. A hitbizomány formája azért is volt indokolt, mert általa a *testamentum* szigorú alakiságát elkerülhették. Az élők közötti ügyletek köréből pedig a *mandatum* azzal volt korlátozó, hogy az a megbízó halálával megszűnt. Szerzőnk a *mandatum post mortem*-ből eredeztette a *fideicommissum* kialakulását. „lassanként ki kellett válniok, ki kellett emelkedniök a régi forma, a *mandatum* köréből s egy új jogi forma jegecesedési pontjává váltak, amely körül azután tényleg ki is alakult ez az új jogi forma, ez az új jogintézmény.”⁴⁷ Természetesen nem azt állította, hogy ez az egyoldalú rendelkezés kizárólag szerződés formájában, hanem szerződés formájában is hátrahagyható volt. Ennek igazolását a *Digesta*ból vett szöveghelyekkel támasztotta alá. A másik tételét Antonius Pius császár egyik *rescriptuma* szövegének rekonstruálásával indokolta (D. 30. 77., D. 32. 37. 3.). Azaz, az adóst lehet terhelni közvetlenül is *fideicommissum*mal, ugyanúgy, ahogyan azokat a személyeket, akiknek „*mortis causa*” jutattak valamit. Ezzel az értelmezésével megcáfolta Savigny állítását is.⁴⁸

A továbbiakban *Helle* a szerződéses *fideicommissum* alapvető jellemzőit taglalta. Úgy találta, hogy a *Digesta* szöveghelyei alapján megállapítható az, hogy jogintézményünk mint mellékmegállapodás formailag igazodott a főkötelelemhez. Valamint a szerződéses fajtájúak is teljesen az egyoldalú *fideicommissum*okra vonatkozó szabályok ha-

⁴³ BURIÁN 2015, 94–95. pp., 96. pp.

⁴⁴ HELLE 1906, 177–204. pp.

⁴⁵ HELLE 1906, 177. p.

⁴⁶ HELLE 1906, 179. p.

⁴⁷ HELLE 1906, 181. p.

⁴⁸ HELLE 1906, 195–196. pp.

tálya alatt állottak. A főkötelem meghiúsulásával (a halálesetre szóló vagyoni juttatás elmaradása) a *fideicommissum* is hatályát veszítette. Az örökhagyó a *fideicommissumot* is bármikor tetszése szerint visszavonhatta és új rendelkezést is tehetett. Akkor is megdőlhetett, ha a hagyaték túl volt terhelve adóssággal. Sőt, a *fideicommissarius* nem volt köteles elfogadni, vissza is utasíthatta. Ugyanakkor lényeges különbségként állapította meg a szerző, hogy míg egyoldalú *fideicommissumot* csakis a végrendelezési képesség (*testamenti factio activa*) megléte esetén tehetett valaki és csak halál esetén lehetett megterhelni valakit, addig a szerződéses fajtával ez nem volt szükséges, sőt az adóst is meg lehetett terhelni.⁴⁹ Ez a klasszikus korban élvezett formai szabadság a iustinianus-i időre megváltozott. Már Constantinus és II. Theodosius császárok idején minden halál esetére történő intézkedés érvényességéhez öt tanú volt szükséges. Ezt Justinianus császár is átvette, ha pedig ilyenről volt szó, ez a *fideicommissumra* is vonatkozott.⁵⁰

Helle Károly, habár figyelme kiterjedt a modern jogszabályok értelmezésére, a római jog magyarországi oktatásában az iustinianusi Institutiokon és a Digestán alapuló pandekta római jogtudomány mellett a 20. század elején megszülető *jogi papirologia* művelésének szentelte életét. Tudnunk kell, hogy a *jogi graecisztika* megalapítója Ludwig Mitteis volt, aki 1891-ben megjelent, *Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserrechts* című könyvében fektette le az alapokat. Mitteis a papirologiai anyagot emelte be a római jog forráskutatásába.⁵¹ Figyelemre méltó, hogy a megtalált papiruszok külföldön megjelenő egy-egy újabb kiadását hazánkban már Kiss Mór nagyszabeni jogakadémiai tanár is érdemesnek tartotta ismertetni a Magyar Igazságügy 1884. évi számában. Az 1883-ban megjelent mű kapcsán (*Textes inédits de droit romain*. Paris, 1883.) megtudjuk, hogy „az egyik papyrusdarabka Aristophanes egy töredékét tartalmazta, négy elrongyolt hártján latin szöveg volt.” Együttal jól láthatjuk a papirologiai kutatás filológiai nehézségeit is: „Nincs bennük egyetlen ép sor. A betűk elvannak mosódva és sok helyütt tökéletesen olvashatatlanok.” A töredékek viszont a 4–5. századiak és Ulpianus, illetve Paulus irataiból vett szöveget tartalmaznak. Kiss elismerte a benne rejlő lehetőségeket. „Mindenesetre vivmányoknak ígérkeznek a római jogtörténet tudományára, ha sikerülne e szövegeket teljesen helyreállítani.”⁵²

Helle Károly a kassai királyi jogakadémia nyilvános és rendes tanáraként jelentette meg 1907-ben, *A görög papyrusok és a római jog* című kötetét.⁵³

A szerző érzékeltette azt, hogy az 1870-es évektől az egyiptomi papiruszok egyre nagyobb mennyiségű felfedezése és szisztematikus ásatásokkal való kutatása jelentősen kibővítette nemcsak a teológia, az orvostudomány, a klasszika-filológia, az irodalomtörténet, a matematika, a gazdaságtörténet, az alkotmánytörténet, hanem a jogtudomány forrásbázisát is. Nemcsak az el-Fajjúm tartományban talált leletek, hanem az al-Bahnasa (Behnesa), az egykori Oxürhünkhosz romjainál előkerülő papiruszok voltak kiemelkedő jelentőségűek. Helle munkájának elején közzétette a korabeli legfontosabb nemzetközi

⁴⁹ HELLE 1906, 201. p.

⁵⁰ HELLE 1906, 204. p.

⁵¹ Bővebb áttekintést ad: JAKAB 2011., 19–28. pp.

⁵² Magyar Igazságügy 1884/5 (21. kötet) 414. p.

⁵³ HELLE 1907.

papirusz-forráspublikációkat és azok közlőit (*Kenyon, Grenfell, Hunt, Mitteis, Wilcken*). Szándéka az volt, hogy ráirányítsa a hazai római jogászok figyelmét ezekre az új forrásokra. Mert a sok ezer görög nyelvű papirusz az irodalmi művek másolatai mellett a hellénisztikus kori Egyiptom mindennapi életének dokumentumait is megőrizte (levelek, szerződések, hivatalos iratok). Népszámlálási iratok és adó-vallomások μάπογραφοί, illetve nagyszámú magánlevél, kereskedelmi és gazdasági könyvek. Megállapítása szerint „Az eddig közzétett papyrusokban a leggazdagabb anyaghoz a jogtudomány, közelebbről a görög jog és főképpen a római jog jutott.”⁵⁴ A szerző a római magánjog és perjog néhány érdekességét bemutatva az addigi, főként a Digestára alapuló ismereteket egészítette ki. Főként az attikai görög jog hatásait az egyiptomi provincia római jogára. Könyvéből érdeemes néhány példát felidézni.

Így az egyiptomi görög anyagban előtűnik a kötelmeken belül a közvetlen képviselőlehetősége. *Helle* közölt is egy okmányt a berlini *collectio*-ból, amelyben egy római veterán Gaius Valerianus Khairémonianosz birtokának intézőjévé tette Marcus Sempronius Clemens-t, aki a megbízója saját nevében ἐκ τοῦ ἔμου ὀνοματος valemennyi döntésében úgy járhat el, mint ahogyan az ő jelenlétében lehetséges lenne πάντα τῆ ἐπιτροπῆ ἀνήκουα ἐπιτελέσαντα, καθὰ κάμοι παρόντι ἔξεστιν.⁵⁵ Külön kitért az oxürhünkhoszi papiruszok – főleg a római helytartó, Marcus Mettius Rufus *eparkhosz edictuma* – alapján az egyiptomi görög nyelvű „nyilvánkönyvi intézmény” fejlettségére. Ugyanis a birtokok ἐγκτημὰ ingatlan-nyilvántartási kataszteri hivatalaiban βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων, a birtokjogok ἐγκτησις és különböző zálogjogok ὑποθήκη, ὑπαλλαγή, μεσιστεία, haszonélvezetek κρήσις bejegyzéseinek használatának célja az volt, hogy „nehogy más, jövőbeni szerződő felek erről nem tudva megtévesztessenek” ἵνα οἱ συναλλάσσοντες μὴ κατ’ ἄγνοιαν ἐνεδρεύονταί. *Helle* – *Mitteis* és *Wilcken* publikációi nyomán – a modern teleknyvi nyilvántartás ókori görög alapelvét vélte ebben megtalálni.⁵⁶ Közzétette a Kr. u. 2. századból *Marcus Mettius Rufus* szenátor, egyiptomi *praefectus* tartományi rendeletét is, amely a tulajdonosokat κήτορεςz arra kötelezte, hogy az oxürhünkhoszi kerületben hat hónapon belül jelentsék be tulajdonaikat. A záloghitelezőknek a zálogjogaikat, a feleségeknek pedig azt kellett bejelenteniük, ha férjük birtokára zálogjoguk van. A rendelet a nyilvántartás számára megőrzendőknél tartja a régi tulajdonosváltásokra vonatkozó bejelentéseket, végül elrendelte a nyilvántartási lapok ötévenként való revízióját. Ilyen ingatlan-katasztert valószínűleg minden kerületben vezettek.⁵⁷ *Helle* felfigyelt a közzétett anyag vizsgálata során arra is, hogy a források bár gyakran eladást említenek, de valójában örökhaszonbérletről (*emphyteusis*) van szó.⁵⁸

Helle idézi *Mitteis* 1891. évi könyvéből (*Reichsrecht...*) azt a megállapítást, miszerint a záloghitelező számára előre kikötött végrehajtási záradék nem kora középkori eredetű, hanem a zálogadóssal szemben „*mintegy már ítélettel elmarasztalként*” καθάπερ ἐκ δίκης, καθάπερ δίκην ὠφληκότες a végrehajtás foganatosítható volt a Ptolemaiosz-kori Egyip-

⁵⁴ HELLE 1907, 22. p.

⁵⁵ HELLE 1907, 24–25. pp.

⁵⁶ HELLE 1907, 28–29. pp.

⁵⁷ HELLE 1907, 29. p.

⁵⁸ HELLE 1907, 34. p.

tomban. Fennmaradt ugyanis a közölt papiruszokban egy Kr. u. 143-ból egy hypothékával biztosított adósságról szóló okirat is.⁵⁹ A stipulációk írásban való rögzítése is görög gyakorlat eredménye volt, azonban a római gyakorlaton alapuló szóbeliség kérdés-felelet tényét az „én, a megkérdezett beleegyeztem” *επερωτηθεὶς ὠμολόγηκα* formulával rögzítették.⁶⁰ *Helle* ezután a provinciai kötelmi jog egyes elemeire tér rá. Megjelent az adásvételi szerződésekben is a görög jogszatosság *βεβαίωσις*, amelyet nem harmadik fél, hanem egyiptomi szokás szerint az eladó vállalt. A bérleti szerződés *μισθωσις* valamennyi válfaja – a jogszatossággal – is megjelent a papiruszok szövegeiben.⁶¹ A kölcsönszerződések és az adóslevelek vizsgálata arra vezetett, hogy nem kamatot kötöttek ki, hanem magas kötbért arra az esetre, ha az adós időben nem fizet. A letét *παραθήκη, παρακαταθήκη* a provinciai gyakorlatban a katonák számára a nőtől adott ajándékként, hozományként *προίξ, προίκα* is funkcionált, mivel ők házasságot nem köthettek egymással, a bíró keresete *ἑκρίτη* így adhatta halál utáni perlés esetén. *Helle* részletesen kitért az egyiptomi tartományi jog kétféle házassági típusára. Az „írásba nem foglalt”, agrafikus házasság *αγραφος γάμος* során hiányzott a hozomány *φερνή* rendelése, valamint itt csak együttélést *συνβίωσις* kötöttek ki a házasságok, nem életközösséget. Míg az engrafikus, „írott házasság” *ἑγγραφος γάμος* kölcsönösen kinyilvánított életközösségét *συνοικίσιον* és a hozományrendelést is egy ünnepélyes házassági szerződésben kellett rögzíteni, továbbá a gyermekek is kedvezőbb jogi helyzetben voltak. Ebben a közös házassági szerződésben (sungrafodiaqhkh/) rögzítették a haláluk esetén a gyermekeik öröklését is, mivel az egyiptomi jog eredetileg nem ismerte a végrendelet intézményét, azt a görögök hozták be. A papiruszok között *Helle* megemlíttette az olyan szerződéseket, amelyeket a házastársak elválás esetére kötöttek meg egymással.⁶² *Helle* záró konklúziója egyértelmű: „a görög jog, amely a jogélet minden ágában oly gazdag... volt az a forrás, amelyből közvetve vagy közvetlenül legtöbbet merítettek a római praetorok, a római jogászok és később maguk a római császárok is.” Ugyanakkor bizonyítottan látszik az a megállapítás, hogy a helyi, tartományi jogot a császári birodalmi jog nem tudta háttérbe szorítani, és a római jogászok elvi jogegysége csak eszményi törekvésük lehetett.⁶³

Helle a „pandektisták” és az „institutionisták” módszerétől eltérően, a forrásközpontú kutatásra alapozva vizsgálta a római jogot. Már ehhez sorolható budapesti egyetemi elődjének, *Vécsey Tamás*nak *A XII. táblás törvény töredékei* című könyve, amely 1900-ban, Budapesten jelent meg. *Helle* Károly tudományos munkásságának, életműve betetőzésének az a kötet tekinthető, amelyet szintén a kassai Királyi Állami Jogakadémia nyilvános és rendes tanáraként adott ki, két kötetben – és sajnos befejezetlenül – *A római jog és forrásainak története, különös tekintettel az ismeretforrásokra* címmel (Budapest 1909).

A mű tulajdonképpen kronologikus forrástörténet, amely a „legrégebb időktől kezdve *Justinianus* császár uralkodásáig” adta elő a római jog forrásainak történetét. *Helle* ugyanis elvetette a korabeli római jogi egyetemi oktatásában bevett – a források ismer-

⁵⁹ HELLE 1907, 35, 36. p.

⁶⁰ HELLE 1907, 37. p.

⁶¹ HELLE 1907, 38. p.

⁶² HELLE 1907, 44–45. pp. 48. p. 49. p.

⁶³ HELLE 1907, 51. p.

tetésére is vonatkozó – négy korszakra való felosztást („synchronistikus rendszer”), helyette a forrástörténetet egységesen, korszakokra bontás nélkül, történeti folyamatában, kronologikus rendszerben mutatta be. Két alapvető csoportként („alapforma”) a nem írott jogot (szokásjog) és az írott jogot (törvény, törvényjog) különítette el. Ezek különböző variációkban jelentek meg. Az „ismeretforrás” a jogforrásoknál tágabb kategória. „Mindazt, amiből a tárgyi értelemben vett jog forrásait és az azokból meríthető jogszabályokat megismerhetjük.”⁶⁴ Kihangsúlyozza, hogy ezek igen nagy számban ránk maradtak, kiemelte a „papyrusoknak ezekre menő tömegét”.

Könyvének első fejezetében Helle a pozitív jog jellemzőit tárgyalta. Miután áttekintette a római jog fogalmait, kiemelte a hellén jog provinciákban meglévő erős hatását. „Mert bár a római jog formailag győzedelmeskedett az összes tartományi jogok fölött, sőt azokat csaknem mind ki is szorította, de a hellén jog életerejét megtörni nem tudta soha. [...] Hogy a hellén tartományi jog fölvette a küzdelmet immár az egész birodalomra kiterjedő római joggal, az eddig is ismeretes volt, de hogy ebben a küzdelemben a helyét is megállotta, ezt a tényt csak a legújabban fölfedezett forrásokból tudtuk meg.” Helle a Római Birodalom egész keleti felét egy egységes hellén jogterületnek tekintette, ahol – akár görög földön, Szíriában, Palesztínában vagy Egyiptomban – még a római uralom előtt, mély gyökeret vert a görög jog. Ezt tanúsítják az egyiptomi görög papyrusok, az 5. századból származó szír-római jogkönyv görög jogi hatásai, amelyet a justinianuszi kodifikáció sem tudott kiszorítani. Végül megállapításában hivatkozott saját, 1907-es könyvére, sőt hozzátette: „a hellén jog volt az, amely a római jogot a világg jog rangjához juttatta, amely annak egyetemes érvényét lehetővé tette.”⁶⁵

Szerzőnk könyvének második fejezetében az írott és az íratlan jog jellemzőiről értekezik. Felhívta a figyelmet arra a fontos és a források értelmezése során felmerülő és kellő körültekintéssel kezelendő terminológiai kérdésre is, hogy a római jogászoknál mást jelent a *ius scriptum* és a *ius non scriptum* szembeállítása, mint a görögöknél. A római jogászok számára mindkettő pozitív tételes jog. A görögöknél viszont az írott jog νόμοι ἔγραφοι az ember alkotott pozitív jog, amelynek tipikus megjelenési formája a törvény, az íratlan νόμοι ἄγραφοι viszont nemcsak a szokásjogot, hanem „főképpen azt a minden időre és minden helyre egyaránt érvényes képzeleti jogot is jelentette, amelyet az istenek akarására vezettek vissza, s amely éppen ezért fölötte is állott amannak.”⁶⁶ Ez a szembeállítás a görög irodalmi alkotásokban is megjelenik.

Helle könyvének harmadik fejezete a szokásjoggal foglalkozik, az alapfogalmakat követően kiemelte, hogy „a birodalom kialakulásával sem veszítette el jelentőségét a szokásjog... az egyes tartományokban s főképpen az egyes municipiumokban, még Caracalla császár híres constitutioja után is, igen nagy gyakorlati jelentőséggel bírt az. ... Justinianus császár Corpus jurisában már meglehetősen elerőltenedve találhatunk fel.”⁶⁷ A negyedik fejezetben a *lēs* a római tudatos jogszabályalkotás egyik módjaként szerepel, mind a népgyűlés *lex lata*-ja, mind pedig az egyes *magistratus* alkotott *lex*

⁶⁴ HELLE 1909, 3., 6., 8. p.

⁶⁵ HELLE 1909, 58–60. pp.

⁶⁶ HELLE 1909, 68. p.

⁶⁷ HELLE 1909, 75. p.

data. Az egyes törvények tárgyalása kapcsán részletesen kitért a híres XII. táblás törvények elemzésére, tartalmára és egyes vélemények szerint hamisított voltára is. A fejezetének végén pedig közölte a rekonstruált szöveget.⁶⁸ Véleménye szerint a XII. táblás törvénykönyvet, bár a szokásból merítették, de *Helle* számára „kétségtelen tény, hogy ez a törvényalkotás a görög jog befolyása alatt készült.” Azonban ez a rendelkezéseinek csupán egy részére vonatkozik.⁶⁹ Az ötödik fejezet a *magistratusok edictumával* foglalkozik. A *magistratus*t megillető *ius edicendi* formáiként találjuk itt az *edictumot* (mint az általános érvényű rendelkezést), a *decretumot*, amely konkrét ügyben vagy perben hozott határozatként tünt fel és a *sententia*-t, amely olyan ügyekben hozott bírói ítélet volt, amelyben az adott *magistratus* mint bíró dönthetett. A rendes és a rendkívüli *magistratusok* részletes jellemzése után *Helle* külön kitért a provinciái *magistratusok* (tartományi helytartók) *iurisdictio*jára és tartományi *edictum*aikra (*edictum provinciale*) is. Itt különösen a kilikiai helytartói tisztet is betöltő Cicero műveiből merített.⁷⁰ A hatodik fejezet a *senatus consultum* jogforrását veszi szemügyre. A *senatus consultum*, *senatus sententia* a királyság idejében csupán egy a testülethez intézett kérdésre adott, jogilag kötelező erővel nem bíró vélemény, tanács (*consultum*) volt, később vált jogilag kötelező erejű jogforrássá, egészen a Kr. u. 3. század közepéig, amikor a császári jogalkotás lépett előtérbe. Igen értékes része e fejezetnek a *senatus consultumok* listája és közzétett, helyenként görög–latin nyelvű szövegei.⁷¹ A hetedik fejezetbe került a császári jogalkotás, amelyet szerzőnk bő történeti áttekintéssel tárgyalt. A *princeps* a kezdeti szakaszban még csupán a már meglévő jogalkotásba folyt bele, a *senatus* vagy a népgyűlés elé maga terjesztett be törvényjavaslatokat, így került a neve a *lex* vagy a *senatusconsultum* nevéhez.⁷² A *constitutio principis* megjelenési formái, az *edictum* mint egykori *magistratusi* joga; a *decretum*, amely a bírói formája; a *rescriptum* (*epistola*) pedig az a válasz volt, amelyet a *princeps* – főként a provinciákból hozzá intézett – *magistratus* vagy magánfelek kérelmére adott. Ez utóbbi mintái, *Helle* szerint, még a köztársaság kori jogtudósoknak az egyes ügyekben adott írásbeli válaszai (*responsa prudentium*) lehettek. Viszonylag későn, főleg Traianus (Kr. u. 98–117) és Hadrianus császárságától (Kr. u. 117–138) kezdve mutatható ki a gyakorlata. A kevésbé ismert *mandata principum* a saját funkcionáriusaihoz, főleg a helytartóihoz intézett utasítás volt. Ezek az utasítások kezdetben közigazgatási intézkedéseket tartalmaztak, majd a *iurisdictio*-t is érintették. A jogforrási jelentőségüket abból nyerték, hogy egyre inkább általános, az összes *magistratus*t kötelező, minden hivatalváltáskor alkalmazandó törzsuputasításokká váltak, amelyeket összegyűjtöttek (*liber mandatorum*). Részint a római büntetőjog körébe eső ügyeket szabályozta, mint például az ajándék elfogadásának tilalma, a közpénzek ajándékokra való fordításának tilalma, a gabona összevásárlásának tilalma, a bűnösök letartóztatására és elítélésére vonatkozó szabályok. *Helle* ezen gyakorlat folytán a *mandatum principis*-t is a *constitutiones principum* fogalmi körébe so-

⁶⁸ HELLE 1909, 94. p. 130. p. 131. p. 185–193. pp.

⁶⁹ HELLE 1909, 139–140. pp.

⁷⁰ HELLE 1909, 240–241. pp.

⁷¹ HELLE 1909, 394–395. pp. 413–454. pp.

⁷² HELLE 1909, 464–465. pp.

rolta, annak ellenére, hogy a forrásokban a római jogászok ezt kifejezetten sehol sem tették. Tudni kell, hogy már az külön vitát képezett, hogy a 19. századi romanisták nem valamennyi *constitutiones principum*-ot, hanem csak egyes elemeit ismerték el, a források alapján, a római jogforrások körébe tartozónak. *Helle* főleg Gaius azon állítását cáfolta meg, miszerint ezeket a *lex*-szel egyenlő erejűnek ítélték kezdettől fogva és sohasem vonták volna kétségbe. Azonban a *principatus* történeti forrásai (Tacitus, Cassius Dio) ellentmondanak ezeknek. Az egyedüli e témában fennmaradt írásos jogforrás, a *lex de imperio Vespasiani* is csak a végrehajtó hatalmat és nem a törvényhozás jogát ruházta át a császárra. A tényleges jogalkotói hatalom megszerzésének folyamata csak a Hadrianus uralkodását (117–138) közvetlenül megelőző időszakra tehető.⁷³ *Helle* ezt követően tárgyalja a „monarchikus császárság” jogalkotási formáit, amelyet Diocletianus császár uralkodásától (284–305) számított. Az állami élet minden területén immár tényleges egyeduralommal kell számolni, amelyet I. (Nagy) Constantinus császár (306-tól mint társuralkodó, egyeduralkodó: 324–337) berendezkedése tetőzött be. A jogalkotás régi formái átalakultak. Az *edictum* vált a császári jogalkotás általános formájává. A *mandatum* jelentősége csökkent, a bírói jogkört kifejező *decretum* és *rescriptum* általánosan kötelező jogi érvényessége jelentősen korlátozódott. Megjelentek új formák is, mint a császárhoz benyújtott, kérelemre adott, a lap szélére adott rövid, írásbeli válasz, az *adnotatio* és a nem magánszemélyekhez intézett, közérdekű ügyet *πράγμα* érintő *pragmatica sanctio*.⁷⁴

Helle forrásgyűjteményének becses értékét az adja, hogy az egyes jogforrások fejezetei (a szokás, *lex*, *edicta magistratum*, *senatus consulta*, *constitutiones principum*, kivéve a *responsa prudentium* forrásanyagát, mivel azt már nem tudta feldolgozni) végén, szemelvényként latin-görög nyelven közli a tárgyalt forrasszövegek jelentős részét is („ismeretforrások”).

Az életrajzi fejezetben láttuk, hogy *Helle* Károly életének és tudományos munkásságának a végén ismét kapcsolatba került a budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetemmel. Még kassai jogakadémiai tanárként is, kiváló alkalom volt számára, hogy munkásságát Pestről is számontartották és a *Grosschmid* Béni jogtanári működésének évfordulójára 1912-ben megjelentett emlékkönyvben egy alaposan kidolgozott magánjogi tanulmányt írhatott, *A kedvezményezés jogi természete: Adalékok a harmadik személy javára kötött szerződések szabályozásához, különös tekintettel a magyar polgári törvénykönyv tervezetének 1027–1034. szakaszaira* címmel.⁷⁵ E kötetben, a magyar polgári jogi tervezethez kapcsolódó tanulmányok között, *Helle* a halálesetre szóló életbiztosítási szerződések azon fajtáját vizsgálta, amelyben harmadik személy van megnevezve kedvezményezettként. Az ilyen szerződések a nemzetközi szakirodalom szerint két fő elemből állnak. Az alapügylet tulajdonképpen élők között megkötött életbiztosítási szerződés, azaz *negotium inter vivos*, azonban a kedvezményezést magában foglaló egyoldalú jogügylet már részletesebb vizsgálatra szorul, amely *Helle* tanulmányának kiindulópontját adja. A szakirodalomban ugyanis nem mindig különítették el az ilyen,

⁷³ HELLE 1909, 467. p. 473. p. 480. p. 483. p. 495. p. 497. p. 500–501. pp.

⁷⁴ HELLE 1909, 516. p. 526. p. 527. p. 528. p. 530. p. 532. pp.

⁷⁵ HELLE 1912, 108–152. pp.

harmadik személy javára kötött szerződéseket két jogügyletre, hanem egyetlen jogügyletként tárgyalták. Azok között a szerzők között is, akik felosztották, szintén megosztott a vélemény. Mert voltak akik mindkét elemet *negotium inter vivos* ügyletként kezelték és voltak, akik az egyoldalú kedvezményezést *negotium mortis causaként* értelmezték.⁷⁶

Ez azért lényeges különbség, mert az első esetben a kedvezményezett már az alapügylet, azaz az életbiztosítási szerződés megkötésekor, rögtön vagyoni jogot szerezhet, amely örökölhetővé is válik vagy azzal a kedvezményezett már rendelkezhet, de egy esetleges csődeljárásban a végrehajtási foglalás tárgya is lehet, hacsak a kedvezményezetti pozíciót időközben nem változtatta meg a biztosított. A biztosítottat és a kedvezményezettet továbbá követelési jog is megillette a biztosítóval szemben.⁷⁷

Míg a második felfogás alapján, a kedvezményezett számára csak a biztosított halála pillanatában áll be hasonló jogi helyzet. Ez tulajdonképpen az örökös vagy a hagyományos jogi helyzetével azonos. A kedvezményezettet mint várományost csak egy „jövendőbeli jog” illeti meg, amely mint hagyomány már nem örökölhető a hagyományos örökösök számára. Sőt, így a kedvezményezésnél a végrendeletnél lévő megtámadhatósági okok is fennállhatnak.⁷⁸ Mindez két elvi megkülönböztetés azonban nem érinti a biztosított jogi pozícióját, az ő rendelkezési szabadságát nem befolyásolja, sőt a biztosított ezen jogai a csődeljárás alá is vonhatók. Az is fennáll, hogy a kedvezményezett, külön nyilatkozat nélkül, *ipso iure* szerzi meg a jogait.⁷⁹

A két felfogásban a kedvezményezetti pozíció jogi különbsége, *Helle* szerint, az átszállás természetében és az időpontjában ragadható meg. Ha ez élők közötti jogügylet, akkor a kedvezményezett halála esetén – ha előbb hal meg, mint a biztosított – a kedvezményezés átszáll annak örökösire és az örökösöket illető kötelesrészbe nem vonható be; míg a halál esetére kötött jogügyletnél ez nem történik meg. *Helle* rámutatott, hogy az ingyenes vagyoni juttatást magában foglaló kedvezményezés leggyakoribb formája a gyakorlatban az ajándékozási szerződés. A kedvezményezést azonban a magánjogi Tervezet 1498. §-a alapján (ajándékozás) nehéz besorolni. Az ilyen kedvezményezések a Tervezet értelmében a házastársak, jegyesek esetében is közjegyzői okirattal kívánának meg, amely hiányában a hitelezőknek megtámadni sem szükséges a kedvezményezést, mert az a hagyaték részévé válik.⁸⁰

Helle kihangsúlyozta, hogy a kedvezményezéssel jutattott vagyoni érték meghatározásánál ugyanilyen fontos a két felfogás közötti különbség. Mert a *negotium inter vivos* alapelve esetén a szerződéskötés kori értéket kell figyelembe venni. *Helle* azért sem pártolja ezt, mert a Tervezet 1033. §-a alapján a kedvezményezettet megillető biztosítási összeg a biztosított adósságai miatt le nem foglalható. Így ez nemcsak a hozzátartozók jogaival fordulna szembe, hanem a biztosított számára a kedvezményezést a hitelezői kijátszásának eszközévé is tennék.⁸¹

⁷⁶ HELLE 1912, 109–111. pp.

⁷⁷ HELLE 1912, 111–116. pp.

⁷⁸ HELLE 1912, 116–119. pp.

⁷⁹ HELLE 1912, 120–121. pp.

⁸⁰ HELLE 1912, 123–127. pp.

⁸¹ HELLE 1912, 131–132. pp.

Ha *negotium mortis causa* jogügyletnek tekintjük, az egyértelműbb jogi helyzetet teremt. A szerző szerint két eset lehetséges a Tervezet alapján. Ha *mortis causa donatio* (1952. §), akkor a vagyon beletartozik az örökhagyó hagyatékba és a kedvezményezett számára csak az örökösök közvetítésével lenne megszerezhető. Ha pedig egy *sui generis ingyenes vagyoni juttatásnak* vesszük, akkor az a köteles részre jogosultak, örökösök, hagyományosok számára nem elérhető. Mert a Tervezet szóhasználata szerint csak az ajándékozás követelhető vissza (1962., 1964.§§). *Helle* itt már arra kereste a választ, hogy a Tervezet ezen szöveghelyén joghézag van-e?⁸² Az ajándékozás fogalmi köre ugyanis szűkebb az ingyenes vagyoni juttatásokénál, azon túlmenően, hogy a Tervezet az ajándékozást szerződéses formában határozta meg, az ingyenes vagyoni jutatót pedig nem. A szerző megoldásként a korabeli svájci polgári törvénykönyv ide vonható passzusának (476. §) átvételét javasolta.⁸³

A fentiek figyelembe vételével *Helle* végezetül arra a következtetésre jutott, hogy a Tervezet – bár nem tudatosan – a kedvezményezés vonatkozásában a *negotium inter vivos* alapelveit követi (1029., 1030. §§), szemben a német BGB rendelkezéseivel, amelyek a *negotium mortis causa* talaján állnak.⁸⁴ A szerző inkább a *negotium mortis causa* alapján való szabályozást javasolta, és az azonnal való jogszerzés ellen foglalt állást.⁸⁵ Hiszen ebben az esetben a kedvezményezés célja mégis elsősorban a hozzátartozókról való gondoskodás, annak ellenére, hogy az kiterjedhet nem rokoni körre is. Továbbá, feltételez egy élők közötti jogi alapügyletet is, ahogyan ezt a klasszikus római jog is ismerte, éspedig a hitbizomány egyik formájánál, amelyről *Helle* már értekezett (*fideicommissum a debitore relictum*). De a Tervezetet áttekintve, a kedvezményezést nem tekinthetjük sem hagyománynak, sem nem *mortis causa donatio*-nak, hanem tulajdonképpen egy önálló, *sui generis* jogügyletnek.⁸⁶

Helle Károly 1913. évi budapesti kinevezése után, a tanulmányunk elején említett tragikus sorsú haláláig, 1920-ig taníthatott egykori egyetemén, egy évvel élve túl egykori, fénytelen emlékü, debreceni költő-diákját, *Ady* Endrét.

III. Fontosabb művei

Törvény a házassági jogról (1894: XXXI. törvénycikk). Jegyzetekkel és utalásokkal. Kecskemét, 1894.

Az erőhatalom (vis maior) fogalma a római és a mai jogban. Kecskemét, 1896.

Tanulmányok a nemzetközi magánjog köréből. Budapest, 1902.

„*Adalékok a római fideicommissumok tanához*”. In: Nagy Ferenc emlékkönyv. Budapest, 1906. 177–204. pp.

⁸² HELLE 1912, 134–135. pp.

⁸³ HELLE 1912, 136–137. pp.

⁸⁴ HELLE 1912, 139. p.

⁸⁵ HELLE 1912, 142. p.

⁸⁶ HELLE 1912, 149. p.

A görög papyrusok és a római jog. Budapest, 1907.

A római jog és forrásainak története, különös tekintettel az ismeretforrásokra. Budapest, 1909.

„*A kedvezményezés jogi természete: Adalékok a harmadik személy javára kötött szerződések szabályozásához, különös tekintettel a magyar polgári törvénykönyv tervezetének 1027–1034. szakaszaira*”. In: Emlékkönyv Grosschmid Béni budapesti egyetemi professzor jogtanári működésének harminczadik évfordulójára (1882–1912). Rényi Károly Bizománya. Budapest 1912. 108–152. pp.

IV. Irodalomjegyzék

20. századi magyar történelem. 1900–1994. Korona Kiadó. Szerk.: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos. Budapest 2001.

A budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetem Almanachja. Budapest (1886–1888).

A budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetem Almanachja. Budapest (1889, 1890, 1892, 1914, 1915, 1918.).

A Debreceni Református Kollégium története. Szerk.: Barcza József. A magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest 1988.

A kolozsvári Magyar Királyi Ferencz-József-Tudomány-Egyetem Almanachja. Kolozsvárt, 1912.

Az Eötvös Loránt Tudományegyetem története. 1635–1985. Budapest, 1985.

Az Újság. 1920. március 7.

Budapesti Hírlap. 1920. március 9.

BURIÁN LÁSZLÓ: *Adalékok a magyar nemzetközi magánjog tudományának történetéhez: Helle Károly nemzetközi magánjogi munkássága.* In: Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam Studia in honorem Gábor Hamza. Szerkesztette: FÖLDI ANDRÁS – SÁNDOR ISTVÁN – SIKLÓSI IVÁN. Budapest, 2015. 89–100. pp.

CSOHÁNY JÁNOS: *A Kollégium története 1861–1914. között.* A Jogakadémia. In: A Debreceni Református Kollégium története. Szerk.: Barcza József, A magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtó-osztálya, Budapest 1988. 240. p.

STIPTA ISTVÁN: *A Jogakadémia tanári karának tudományos munkássága.* HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – NÁNÁSI LÁSZLÓ – STIPTA ISTVÁN – TÖRŐ CSABA ATTILA: *A Kecskeméti Református Jogakadémia története. 1875–1949.* Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2019. 214 p.

HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR: *A kecskeméti Jogakadémia szervezete.* In: HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – NÁNÁSI LÁSZLÓ – STIPTA ISTVÁN – TÖRŐ CSABA ATTILA: *A Kecskeméti Református Jogakadémia története. 1875–1949.* Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2019. 42–43. pp.

JAKAB ÉVA: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban.* Akadémiai Kiadó. 2011.

RUSZOLY JÓZSEF: „*Emlékezzünk régiekről!*” *A kolozsvári és szegedi professzorok arcképcsarnoka előtt.* Szeged, a város folyóirata 2001/7. sz.

RUSZOLY JÓZSEF: *Ady Endre, a debreceni jogász.* In: *Költőnk és joga. Írások Ady Endre életéhez és korához.* Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae. Acta Iuridica et Politica Tomus LIV. Fasciculus 16. Szeged, 1998.

SIKLÓSI IVÁN: *Helle Károly (1870–1920).* In: *Magyar Jogtudósok IV.* ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2014. 33–42. pp.

- STIPTA ISTVÁN: *A Jogakadémia tanári karának tudományos munkássága*. In: HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – NÁNÁSI LÁSZLÓ – STIPTA ISTVÁN – TÖRŐ CSABA ATTILA: *A Kecskeméti Református Jogakadémia története. 1875–1949*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest 2019, 214. p.
- SZABÓ ISTVÁN: *A királyi trón betöltése körüli viták a két világháború közötti Magyarországon*. Iustum Aequum Salutare II. 2006/1–2. 171–173. pp.
- TÖRŐ CSABA ATTILA: *A tanszékek, a tantárgyak és a Jogakadémia oktatási rendje*. In: HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – NÁNÁSI LÁSZLÓ – STIPTA ISTVÁN – TÖRŐ CSABA ATTILA: *A Kecskeméti Református Jogakadémia története. 1875–1949*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2019. 77p.